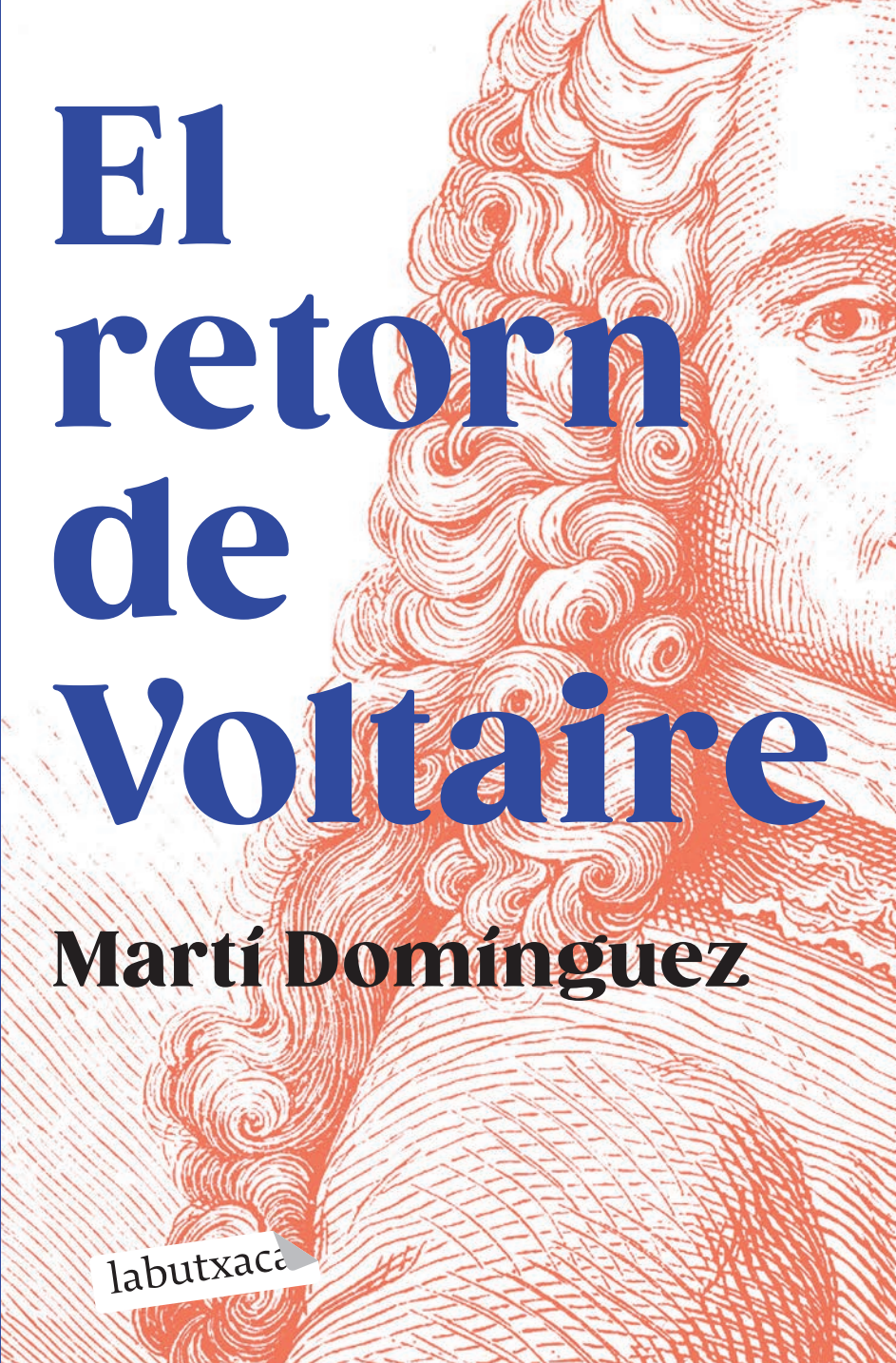

A red line-art illustration of Voltaire's face and voluminous, curly wig, serving as the background for the book cover.

El retorn de Voltaire

Martí Domínguez

labutxaca

Martí Domínguez

El retorn de Voltaire

Premi Josep Pla 2007

Destino
Barcelona

© Martí Domínguez, 2007

La primera edició d'aquesta obra
es va publicar a Destino l'any 2007

Primera edició en aquest segell: abril del 2023
© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.,
labutxaca

Fotocomposició: Grup62
DIPÒSIT LEGAL: B. 2.526-2023
ISBN: 978-84-19107-58-9

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor. La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.

En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement. A Grup62 agraiem que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

I

EL VIATGE

La carrossa, blava i sembrada d'estrelles d'or, tirada per sis cavalls negres, avançava lentament. Des del finestró del vehicle, el poeta de *L'Henriada* esguardava la vall, les cadenes allargassades de les muntanyes del Jura, amb el llac Léman al fons. Aquell dia d'inicis de febrer, el cel era net, i es veia el Mont-Blanc, esbandint l'horitzó. L'acompanyava el seu secretari Jean-Louis Wagnière, arraulit en el seient d'enfront. Tots dos tenien les cames dirigides cap a una petita estufa que ocupava el centre del vehicle: el fred era intens, més encara amb aquell matí de cel arrasat, límpid com un tros de glaç. El poeta mirava pel finestró i sospirava. Encara no havia abandonat per complet les seues terres i ja tenia ganes de tornar. No es tractava d'una partida definitiva, fins a l'extrem que no s'havia acomiadat de quasi ningú, ni tan sols havia posat en ordre els seus papers. Sense pensar-s'ho massa havia cedit a la temptació, havia acceptat l'envit de la marquesa du Deffand i havia decidit *mostrar-se*. Però ara, ara que veia allunyar-se l'ombra del Jura, ara

que s'anava fent més i més vaporós el pas de la Faucille, aquella mosca en la cadena de muntanyes que tants anys havia caracteritzat el seu escenari geogràfic, ara que a poc a poc desapareixia l'espurneig glaçat del llac de Ginebra, i l'ombra tortuosa, però plàcida, del Roine, en fi, ara que el panorama de quasi vint anys d'exili en aquelles terres li fugia sota els ulls, sentia un no sé què a l'estómac, una inquietud, un pressentiment. Madame Denis, la seua neboda, la filla major de la seua germana Catherine, el precedia: havia partit uns dies abans, i segurament ja l'esperava a París, preparant adientment la seua arribada. De segur que a París tot funcionaria, tot s'arreglaria, que la seua obra teatral *Irene* (l'excusa, l'única excusa, per *mostrar-se*) seria un èxit; fins i tot, si les coses anaven bé, l'estimat Lekain, l'actor de tots els seus triomfs, interpretaria un dels papers principals... I tan aviat com poguera, quan les neus eternes del Jura s'hagueren fos una mica, tornaria als seus dominis de Ferney. No calia ser tan pessimista: un colp arribat als vuitanta-quatre anys, per què no pensar en els noranta? El vell Fontenelle havia fet quasi el centenar, uns pocs dies li havien aigualit l'efemèride... És clar que al final s'apostava en quin saló expiraria. No calia arribar a aquell extrem, tan sols demanava tres o quatre anys més de vida...

I, tanmateix, per què pressentia que aquella partida era per a sempre? Per què tenia la impressió que el seu destí final era París, retrobar París, triomfar a París? Volia dir amb allò que mai més no tornaria a veure aquelles terres, aquells llogarets que havia tret de la misèria? Volia dir que mai més tornaria a parlar amb... Com anome-

nar-los? Amics? No, era massa pròxim. Súbdits? No, era excessiu: és cert que havia exercit de senyor d'aquelles terres, però no volia ser recordat així. Conciutadans? Massa rousseaunià... Però, per què no amics? Sí, ara sentia un estrany i indefinible sentiment d'amistat envers tots aquells habitants de Ferney, els quals tant havia ajudat. Almenys esperava que això el temps li ho reconeixeria: aquelles terres abans de la seua arribada eren plenes d'aiguamolls pestífers, ell els va fer dessecar, els va desembrossar, va dur aigua potable al poble, va fer construir més de cent cases noves, un hospital, una escola, una fàbrica de rellotges... Quantes coses havia fet per aquella pobra gent! Els va alimentar durant aquells mesos famèlics de 1771: va salvar els seus pagesos no drint-los per primer colp amb creïlles, seguint els consells escrits de Parmentier. Aquells camperols no podien tindre cap queixa, sempre que ho havien necessitat els havia prestat diners sense interessos, a particulars i a les comunes. I, no obstant això, tenia el pressentiment que malgrat tot el seu esforç seria oblidat, que no havia conclòs la seua obra a Ferney; de sobte sentia que aquella partida havia estat un error, que calia fer-se enrere, no abandonar les seues terres, les seues explotacions, les seues vaques, el seu hort, els seus arbres, calia preparar-se per morir, però abans d'això havia d'enllestir la seua obra, que ningú no poguera dubtar que no havia aconseguit transformar unes terres paupèrrimes en una colònia moderna i pròspera. Perquè, al capdavant, qui millor que ell havia aconseguit fer realitat les idees de les llums? Qui millor que ell havia reeixit en els ideals de la Il·lustració? Havia demostrat que amb el bon govern era pos-

sible la prosperitat dels seus habitants. Bé ho havia cantat en el seu poema sobre l'agricultura:

Canvia en espigues daurades, canvia en abundoses pastures,
Aquests esbarzers, aquests espantosos aiguamolls...

Seria possible que no li reconegueren ni tan sols això? Seria possible que tot el temps que havia invertit lluitant contra els terrenys més ingrats, contra aquells deserts argilosos, contra aquell broquil pantanós format pel Roine i els seus afluent infinits, esforçant-se, sempre esforçant-se, per transformar esbarzers en espigues de blat, no fóra apreciat? Que la memòria del homes fóra tan desagradida! Ah! Quina persecució més implacable! Seixanta anys fugint! Una persecució que de segur persistiria després de la seua mort, escatimant el seu esforç, la seua lluita contra els elements, contra la naturalesa indomable. «A França, cal ser enclusa o martell. Jo he nascut per ser enclusa», havia escrit en una de les seues notes. Però el sorprenia aquella obsessió dels homes per colpejar-lo, per descarregar sobre ell tant d'odi, per intentar aniquilar tan injustament el seu sacrifici. El sorprenia tant de desagraïment. La ingratitud era el que destruïa la civilització, perquè no estimulava l'home a compartir els seus coneixements, a comunicar-los, a fer ús d'ells pel bé del proïsme; la ingratitud posava fi al bon mestratge, a la relació entre mestre i deixeble, creava un dany per sempre irreversible.

Va recordar uns versos d'*Alzire*:

Creieu-me, els humans, que he sabut massa comprendre,
Mereixen poc, fill meu, que es vulga ser el seu mestre.

Els humans, que he sabut massa comprendre... No era cert: en el fons la naturalesa humana se li resistia, se li escapava de les mans per més vegades que volguera copsar-la. Per més que havia llegit els clàssics, ara, al final dels seus dies, no li resultaven de gaire utilitat. Camí de París, deixant enrere el seu amagatall entre les muntanyes, exposant-se al món, als perills de la capital del Sena, sentia l'impel·lent desig de retornar, de no abandonar el seu refugi, quin error havia comès, com s'havia deixat entabanar, potser no reveuria mai més aquelles terres, potser no podria consultar mai més els seus llibres, la seua estimada biblioteca... La seua biblioteca, no la reveuria mai més? Què seria d'ella? On anirien a parar els seus llibres? Com és que no havia pensat en això?

El seus ulls es varen encreuar un moment amb els de Wagnière: una vegada més hi va retrobar una mirada amiga. El secretari va estar temptat de preguntar-li alguna cosa, va intentar un gest breu d'acostament: els ulls de Wagnière eren grisos, quasi blavencs, una mirada freda, reflexiva, preocupada. Des de feia vint-i-quatre anys era el seu secretari, i això l'havia dotat d'una certa autoritat. Als quinze anys havia entrat al seu servei, i a poc a poc s'havia convertit en el més fidel dels confidents.

Es tornaren a mirar, i el poeta se li va dirigir, somrient àmpliament:

—Camí de París, estimat Wagnière! Ens espera el Louvre i les Tuileries, el Pont-Neuf i el pont Royal, l'estàtua eqüestre d'Enric IV...

Però no es podia llevar del cap els colons de Ferney plorant la seua partida. Inclús, per moments, tenia la sensació que allò era un somni del qual anava a desper-

tar de sobte, se sentia com flotant a la deriva. Hauria bescanviat la felicitat de Ferney pel fum de París?

Wagnière no va dir res, va somriure cortesament. De segur que li semblava també un error, que aquell viatge tenia més riscos que possibles recompenses: el seu ben-volgut escriba, com li agradava d'anomenar-lo, s'havia acomodat als seus desitjos, a les decisions del patró, sense cap comentari, sense cap paraula en contra. El poeta desitjava preguntar-li si també pensava que estava canviant la seua felicitat per fum, encara podien fer marxa enrere, encara tot era reparable. Escriuria a la seva neboda i li diria que s'havia indispost de sobte, tothom ho entendria tractant-se del vell malalt de Ferney. Quin pensament viatjar a París en ple hivern, quan tots els camins estan gelats i amb vuitanta-quatre anys! Mme Denis es podria quedar a París el temps que volguera, així almenys el deixaria tranquil, el deixaria treballar, el deixaria avançar en els seus últims projectes. No feia gaire havia escrit a Saurin: «La necessitat de cuidar dels interessos de la meua colònia de camperols, no em permet absentar-me ni estiu ni hivern». Esperaria, doncs, almenys fins a la primavera, o a l'estiu, o potser fins a inicis de la tardor! Esperaria, no hi havia pressa... Esperaria, tenia temps... Va somriure, el temps...

—Saps, estimat Wagnière, aquell conte meu que es diu *El dos consolats*? —de vegades tutejava el seu creder, sobretot en els moments en què la intimitat es reunia amb les coses del cor.

Wagnière va dubtar.

—Un gran filòsof anomenat Citòfil deia a una dama desolada, que tenia tots els motius per estar-ho: «Senyo-

ra, la reina d'Anglaterra també ha estat molt desgraciada: la varen expulsar dels seus regnes i va veure morir el seu marit al patíbul». «Ho sent per ella», va contestar la dama. «Però recordeu Maria Stuart...», i el filòsof va començar a explicar-li les desventures d'aquella reina, i també les de Joana de Nàpols, i les de moltes altres dames que havien passat per moments dolorosos... L'endemà, Citòfil va rebre la terrible notícia que el seu únic fill havia mort, i va caure en un dolor inconsolable. La dama, a la qual havia intentat reconfortar el dia anterior, li va fer una llarga llista de reis que havien perdut els seus fills, però de ben poc li va servir... Tres mesos després es varen retrobar casualment, i es varen sorprendre d'estar del millor humor. Llavors feren erigir una estàtua al temps, amb aquesta inscripció: «Al qui consola».

«Al qui consola», va repetir, mirant un altre colp pel finestró de la carrossa. El temps consola i és alhora el culpable de tot, el responsable de tot, dels nostres neguits, de la nostra decadència, el temps és equívoc i inexorable, s'envola, fuig, s'escapa, s'oculta, ens enganya; bé s'adonava ara que volia escriure una obra sobre els errors que havia trobat en les memòries de Saint-Simon i temia no tindre temps, no arribar a acabar el llibre. I, per altra banda, com l'inquietava no saber amb certesa si encara arribava, si encara aquella obra contra Saint-Simon, i contra el seu estil descuidat, era possible, si aquelles observacions veurien la llum! Quina ansietat no saber si *encara* tenia temps, o si era millor disposar d'aquelles hores (quantes?, quants dies de treball?) per tal d'enllestir altres assumptes igual d'imperiosos, que tam-

bé formaven part de la seua obra... Quina tortura haver de seleccionar, de descartar, de renunciar, d'abandonar per sempre aquells projectes, aquelles idees que eren com fillols, com alguna cosa pròpia. Ara advertia que ben poc podia confiar ja en l'efecte reparador del temps; en realitat, tan sols podia esperar alguna propina de l'existència, dels pocs mesos, potser dies, que li quedaven de vida.

Va recordar un altre vers d'*Alzire*: «Dues virtuts del meu cor, la venjança i l'amor». Per què tornava a París? Tornava per amor? Tornava per venjança? Tornava per rescabalar-se d'alguna cosa? No sabia dir-ho, no sabia dir quin dels dos estímuls esperonava més el seu ànim, si l'amor, retrobar els antics amics, o la venjança, buscar de recuperar la glòria injustament arrabassada. Encara l'estabornia aquella maçolada, aquell *coup de foudre*, quan Lluís XV li va fer saber, tornant de Prússia, que no era ben rebut a París, ni a la cort de Versalles. D'això ja en feia vint-i-quatre anys. El temps encara no l'havia acabat de consolar del tot, la ferida havia estat massa gran, massa esqueixadora, perquè cicatritzara completament. Fins a l'extrem que en la cort de Lluís XV el coneixien com *el Prussid!* A ell. A l'historiògraf de França, a l'historiador que havia escrit *El segle de Lluís XIV* i el poema d'Enric IV! Ah, sabia de l'íntima soledat de l'home predestinat a ser artista, sabia dels sacrificis de l'art, dels perills de la ploma, sabia que tot home que busca la notorietat de la creació es condemna a poc a poc a l'aïllament de la societat. Ho sabia, ho sabia, però fins aquell dia en què el rei no el va deixar tornar a París, fins aquell dia tornant de Prússia en què el tractaren com un intrús, com

un estranger, com un no-ningú, com un infectat, com un empestat que podia contagiar tothom, mai no havia sentit aquell aclaparador isolament del poeta, mai la soledat no se li havia revelat tan dramàticament present. «Escriure per actuar», va dir-se, aquest havia estat el seu motiu de viure, això és el que l'havia ajudat a aixecar-se d'aquell colp de llamp, d'aquella bastonada terrible, escriure l'havia salvat, i alhora l'havia condemnat, perquè mai no sabem quines paraules ens fan lliures i quines ens endogalen, què és el que ens proscriu i què és el que ens redimeix, què és la causa i què la conseqüència. Seixanta anys de persecucions els havia superat escrivint; el teatre, la poesia, la filosofia havien estat el seu exutori, la seua salvació, vivint el dia a dia, sense aturar-se mai, tot havia format part de la seua obra, tot d'alguna manera havia configurat el gran empedrat de la seua escriptura, no hi havia hagut ni un sol moment de la seua vida que d'alguna forma no hi haguera trobat lloc. Havia viscut per escriure, perquè l'escriptura havia estat l'única manera de sentir-se lliure, l'única medicina que l'havia alleugerit dels mals que l'assetjaven, de les infàmies que propagaven contra ell, de la sensació constant de persecució i malevolència: sentir-se sota el punt de mira dels altres, desitjant-li sempre la caiguda, el fracàs, la desgràcia, l'oprobri, la fallida, el desastre. Escriure l'havia salvat, però al mateix temps quant de dolor! Quan va conèixer la desautorització del rei de tornar a França va dir al seu secretari, en aquells temps l'estimat Cosimo Collini: «Amic meu, aquest país no està fet per a mi». Però quin país era el seu? Quina era la seua pàtria? On era el seu niu? Seria aquella tota la seua vida? Seria aquell tot el

seu destí? Morir allarat entre aquells penya-segats, tristament acovilat en un clot, en el cul del món? Quantes vegades s'havia preguntat això!

Va mirar cap a la vall. El llac Léman havia desaparegut per complet, però les muntanyes relluïen majestuosament, entre clarors groguenques i rosades, especialment el Mont-Blanc, el monarca dels Alps.

—Mireu, Jean-Louis, el Mont-Blanc. Acomiadeu-vos-en per uns dies!...

Wagnière va fer un somriure de cortesia. Era evident que desaprovava aquell viatge, que culpava la seua neboda, però també el marquès de Villette (aquell home fatxenda que havia aparegut de sobte per Ferney), fins i tot els seus amics D'Argental i Mme du Deffand. Potser el zel del seu secretari era motivat per aquella punta de gelosia que s'instal·la al cor dels criats més fidels, que volen retindre l'amo tan sols per a ells. A la mort de Lluís XV, havia ordenat construir aquella carrossa, per si de cas es presentava la possibilitat de tornar a París. D'allò ja havien passat quatre anys, i Mme Denis no suportava més l'espera: volia fugir com fóra d'aquell clima que l'emmalaltia, d'aquelles muntanyes que constrenyien la seua ànima. Ell s'havia mantingut interessat a seguir els primers passos del nou monarca, a buscar algun moment propici, alguna al·lusió, alguna excusa que motivara, que propulsara el retorn. Però Lluís XVI s'havia mantingut impertorbable en el seu silenci. I, tanmateix, els seus amics l'animaven a fer aquell viatge, com ara Mme du Deffand: «Què feu entre aquelles muntanyes del diable? Què us reté? Què us lliga a aquells precipicis? Què feu soterrat entre neus? En el vostre sepulcre blanc... Torneu,

torneu... Si no ho feu per la vostra glòria, feu-ho almenys per caritat envers la vostra vella amiga. Deixeu-me aquesta quimera, aquesta esperança de retrobar-vos, m'és ben dolça i m'acompanya en els meus insomnis, en els meus dies de tedi i foscor». Ah, l'estimada Cega Clarivident! Potser ella, malgrat la ceguera, sabia millor que ningú el que li convenia, més que Wagnière i els seus amics de Ferney.

—Quants hiverns hem passat a l'ombra d'aquestes muntanyes! —va insistir—. Quantes primaveres! I quantes estacions de les maduixes... Recordeu, Wagnière, la meua última indigestió? Morir d'un excés de maduixes també té la seua gràcia! Ací jeu el llépol mussol dels Alps! Bon epitafi!... A reveure, muntanyes feréstegues! A reveure, cims nevats! Fins aviat, Crêt de la Neige!... No us inquieteu, Jean-Louis, aviat hi serem de tornada! Deixe massa coses, massa amics, massa vivències, per no tornar... A més, recordeu el que vaig escriure: «És de la cort d'on hem de fugir, és al camp on cal viure».

—Ja sabeu que sereu recordat com el patriarca de Ferney —va comentar Wagnière, una mica eixut—. La vostra casa és aquesta que deixem enrere: fins ací es faran les peregrinacions, per tal de conèixer on heu viscut, com heu viscut, què heu vist, com heu pensat. Com s'ha fet fins ara... Heu estat l'alberguer d'Europa, perquè sou el seu més gran escriptor. El vostre nom està indissolublement unit a aquestes muntanyes, a les més altes muntanyes...

—Ho sé, bon amic. No us inquieteu innecessàriament... He estat durant anys i anys l'alberguer d'Europa, però la veritat és que ja estic una mica cansat d'aquesta professió. Tots els passavolants han vingut a veure'm. He

rebut alemanys, anglesos, italians, fins i tot francesos, que mai més he tornat a reveure. He rebut entre tres i quatre-cents anglesos, que estan tan enamorats de la seua pàtria que cap d'ells s'ha recordat de mi després de la seua partida. Tots excepte aquell escocès... El recordeu?

—Sí, aquell pastor presbiterià... —va riure Wagnière.

—En efecte, aquell pastor presbiterià que ha escrit que la meua impietat fa que m'aplique relíquies en el front per lluitar contra la febre! I això ho ha escrit després de dinar en ma casa, d'haver-se begut el meu vi, d'haver-lo hostatjat ben generosament!... No us sembla que ja és hora que em prenga uns dies de vacances? De tota manera, no us preocupeu, en dos mesos hi serem de nou, en el nostre refugi. Però cal acostentar tothom...

Wagnière va assentir: és clar que ho entenia! La veritat és que Mme Denis mai no havia pogut pair aquelles muntanyes solitàries. Mai no li havia interessat el camp, i encara menys el conreu agrícola. Aquella vida retirada, dedicada a l'estudi, al cultiu dels camps, a la ramaderia, a l'aïllament i a la reflexió, l'havia suportat pacientment, amb la resignació amarada de qui espera sempre alguna altra cosa. En canvi, el poeta havia trobat en l'agricultura una ocupació, un entreteniment, un motiu d'estudi: conreava llegums, s'havia transformat a poc a poc en un pacient i actiu pagès; fins i tot tenia un tros de terra reservat, on experimentava amb nous cultius. També li agradaven els arbres, fins a l'extrem d'haver-se convertit en un plantòman: amb les seues mans havia plantat xops, plàtans, moreres, figueres, moixeres i uns preciosos cedres del Caucas que li havia enviat la seua amiga Caterina II. Els seus enemics es divertien de veure'l convertit

en un pagès, amatent a les notícies agrícoles, constantment preocupat per la climatologia, pel fred i les gelades que arruïnaven el seu blat, per la sequera que agostava els seus prats i feia aprimar les seues vaques, per les plagues i les malalties del bestiar... L'autor de *L'Henriada* s'havia convertit en un rústic, en una mena de Virgili peuterrós! Ah, que difícil era sobreviure en la perifèria, no caure en el provincianisme, en les preocupacions trivials però imperioses, sovint inevitables, de la vida senzilla, apressat en el dia a dia d'una existència gris, esmussada i sense notícies! Com havia batallat per estar present, per existir, per no deixar-se aniquilar per l'aïllament i la distància! La seua correspondència l'havia salvat, amb D'Argental, amb D'Alembert, amb Mme du Deffand, amb el príncep de Ligne, amb Caterina II, amb Frederic II de Prússia... Amb la seua energia, amb aquella força indoblegable, havia aconseguit ser centre constant d'atenció, tot el que feia interessava al món: poemes, assaigs, contes, pamflets, estudis, quina artilleria, quina pirotècnia per tal d'emetre sempre alguna llueur, algun senyal de vida! «Com! Lluny de París es pot respirar?», havia escrit. Havia demostrat que sí; es pot respirar, es pot crear, es pot buscar i assolir l'art, la novetat, l'originalitat... Es pot excel·lir. Es pot transcendir. I ell ho havia aconseguit: havia creat un regne dedicat a l'amable conreu de la terra i de la bellesa.

Ara, tot això ho havia deixat enrere, era cert. Però Wagnière havia d'asserenar-se, havia d'acceptar de bon grat les seues decisions i servir-lo, tant a ell com a la seua neboda. No, no s'havia d'enfrontar amb Mme Denis: quan li parlava d'ella notava com els ulls del fidel secreta-

ri s'apagaven, s'esmoreïen, s'ocultaven per no revelar els autèntics sentiments. Era gelosia? És cert que la seua neboda, que *maman*, com l'anomenava des de feia anys, ja l'havia obligat a prescindir del pare Adam, aquell exjesuïta que havia recollit al seu castell. Aquell capellà tenia els seus vicis, era manefla i fartó, fins i tot mantenia una amant al poble, però l'havia acompanyat en la llarga travessia de molts hiverns alpins. Quantes partides d'escacs havia jugat amb ell, mentre en els vidres del castell punyien el vent i la pluja... O quan queia vaporosa, suau i tènue, dolça, la primera nevada, aquells borrallons que auguraven el silenci dels silencis... La seua neboda finalment va aconseguir que acomiadara el pare Adam, després de tretze anys de sobreviure junts a les neus; les baralles entre tots dos eren massa freqüents i sobretot les relacions amoroses del capellà massa conegudes. En els últims anys, s'havia abandonat en excés i les seues aventures s'havien fet massa públiques. No volia que transcendiren a París i li dificultaren una possible tornada: això era el que li faltava a la seua malparada reputació! I, tanmateix, com li hauria agradat tindre'l allí, al seu costat, en aquella carrossa sembrada d'estrelles, camí de París!

—Com li va al pare Adam, Wagnière? L'heu vist recentment?

—Sí, l'altre dia a la plaça, a l'hora del mercat. Em va preguntar per vós, per la vostra salut...

—Ah, el bon Adam! Si haguera estat més discret amb els seus amors! Recordeu les nostres partides d'escacs i com m'enfadava quan em guanyava?

—El pobre s'havia d'amagar perquè no li llançareu les peces al cap! Mentre corria us recordava aquella fra-

se de Mme de Sévigné: «Els escacs són bons per a l'orgull de qui perd».

—Sí, el recorde ocult dins d'un armari. Mentre, jo regirava tot el castell cridant: «*Adame, ubi es?*». I de sobte reapareixia!

Els dos es quedaren en silenci, en l'amable evocació d'aquell moment: el poeta cridant el pare Adam, com si fóra Déu buscant el primer dels homes després del pecat original, i l'altre reapareixent, avergonyit de la seua gosadia, del seu pecat d'haver guanyat als escacs el patriarca de Ferney.

Per què tornava a París? No hi havia en aquell acte una certa capitulació? No hauria estat millor per a la seua fama mantindre's ferm en el seu aïllament? El govern de Lluís XVI tampoc no havia donat gaires mostres de ser il·lustrat, de voler comptar amb els seus serveis, amb el seu suport, amb la seua benedicció. Tornava per orgull? Tornava per amor? No sabia dir-ho... Retornant a París potser s'assegurava la posteritat, però també recuperava alguna cosa perduda, injustament manllevada; sabia que el seu nom estava indissolublement unit al de la capital del Sena, que París era el seu lloc natural, el seu espai vital, el seu aire, el seu clima, que ell n'era fruit i que, en definitiva, mai no havia pogut arrelar enlloc, ni a Berlín, a la cort de Frederic II, ni tan sols a les seues terres de Ferney, ni en aquelles meravelloses perspectives de Cirey, on es va refugiar amb la seua Émilie du Châtelet; tan bon punt havia pogut, tan bon punt s'havien produït les circumstàncies favorables, ho havia abandonat tot; el sobtava la rapidesa amb què havia pujat a la carrossa, deixant enrere tot... Ara li era dolorós, dolorós el record

del rostre d'alguns dels seus servents més fidels, la cara enllagrimada de la bella Agathe, la mirada intel·ligent de la cuinera Bàrbara, l'angoixa d'intentar retindre un paisatge que a poc a poc es va velant en la memòria, dolorós fins i tot la manca de dolor amb què ho havia abandonat tot, tot, irreflexivament, hipnotitzat per la força poderosa del retorn, per aquella atracció irresistible que era París, per la idea de tornar, de reveure, de sentir, de triomfar: trenta anys triomfant a París sense poder viure-ho personalment! Tornant reprenia un punt d'inici, com si el temps s'haguera revertit, enllaçava amb alguna cosa pregon, amb aquell moment en què va haver d'abandonar la ciutat de naixença. El retorn era com una recerca de tot allò perdut per sempre, incomprendiblement escamotejat per forces estranyes, per un destí cruel i injust, reprendre aquells dies de joia i glòria, de ciència i d'esperances. De sobte va tindre la impressió que tota la seua vida no havia estat més que un llarg, un llarguíssim preàmbul d'aquell viatge, que tots els seus esforços, tots els seus llibres, tots els seus combats pels perseguits, havien estat part del combustible amb el qual seguir alimentant la seua presència a París, seguir existint, resistint a l'oblit, entestat a no ser esborrat, a evitar l'apocament, la destrucció de l'esperit, i ara aquell retorn era com el punt culminant d'una llargament preparada metamorfosi, com les larves d'alguns insectes, de les quals parla Réaumur, que viuen anys i anys sota terra per emergir i tindre una vida efímera però plena de vivències; ara la seua amagada existència durant tant de temps li semblava tindre aquesta justificació, i aquest retorn en el qual flotava embriagat i corprès, en aquell carruatge que avançava al bell mig

del quietisme del matí i d'aquell cel d'atzur, com un cristall immens, prenia de sobte un sentit revelat. El destí, seria possible que tot tinguera un sentit, que tots aquells anys de desterrament, proscrit de França i dels homes, prengueren de sobte una raó de ser? Quan va escriure *Zadig* creia en la força del destí, pensava que tot tenia una explicació, que no hi havia mal que no duguera aparellat un bé; però anys més tard, amb *Càndid*, va canviar de parer, hi havia coses impossibles d'acceptar, com ara el terratrèmol de Lisboa, amb milers de morts i desapareguts. I, tanmateix, aquell retorn, aquella tornada després de tants anys d'ostracisme de sobte impregnava de sentit —de quin estrany sentit!— la seua llarga vida errant: havia superat tots els seus enemics, havia resistit trenta-tres anys de regnat de Lluís XV, un dels regnes més llargs de la història de França... Havia sobreviscut al monarca, el seu detractor, el seu perseguidor, setze anys més jove que ell... No, no podia ser que el seu fat fóra morir entre aquelles muntanyes feréstegues, si havia suportat tot allò havia de ser per algun motiu més transcendent que el de la més planera casualitat, no podia ser obra exclusiva d'una cabriola de l'atzar, hi havia de segur alguna altra força més poderosa, una raó inassequible als homes en la qual havia de creure, una inexorable lògica que havia de formar part d'algun pla còsmic secret, no podia menysprear-la, calia arriscar-se... A més, tots els amics l'havien animat a emprendre aquell viatge! El vell D'Argentall, la seua neboda, el marquès de Villette, Mme du Defland. «Què hi feu relegat en un petit racó del món? L'únic obstacle, el vet de Lluís XV, ha desaparegut! Quin plaer tindria si entràreu en la meua cambra sense anun-

ciar-vos i us reconeguera pel so de la vostra veu! Vingueu, vingueu a les vores del Sena, vingueu a la meua cel·la, seria un enorme plaer abraçar-vos i passar els meus últims dies amb vós», li havia escrit la marquesa. Com resistir-se?

I, tanmateix, seguia dubtant... Ara de nou es penedia, ara que ja havia desaparegut per complet la vall de Gex sentia al cor un profund sentiment de nostàlgia. Ho havia escrit feia tan sols uns mesos: «Aviat tindrè vuitanta-quatre anys, estic molt malalt, i amb aquesta edat hom no ha d'arriscar-se a fer una escena a París i morir ridículament». Arriscar-se... Fer una escena... Morir ridículament... Com seria la seua mort? Moriria amb alegria com havia promès en el seu poema a Horaci? O faria com Montesquieu i en el darrer moment es confessaria? No, mai no cauria a les mans dels jesuïtes! No volia veure ni una maleïda sotana! Estava bé que Racine fóra un bon cristià, això no tenia res d'extraordinari, era un poeta i, per tant, un home d'imaginació; en canvi, el que no perdonava a Pascal era precisament el seu cristianisme en un home que cultivava la raó... Què era ell, més poeta o filòsof? Si fóra més poeta encara podria abraçar en l'últim moment el cristianisme, morir tranquil·lament, i no com un gos. No, no, ell era un home de raó, un *raisonneur*, un home compromès amb el cultiu de l'enteniment i de les lums, així volia ser recordat, més que com un conreador de la lírica.

La carrossa avançava per entre camps arranats, amb plaques de gel a les vores; el cel escampat, quasi net de núvols, era d'un blau preciós, mineral, com empolsat de sulfat de coure. Va recordar la decepció que havia tin-

gut uns mesos abans, quan l'emperador austríac Josep II va passar ben a prop de les seues terres i no es va acostar fins a la seua caverna. Tothom l'esperava, havien preparat tot tipus d'àpats, de focs d'artifici, ell havia improvisat uns versos de benvinguda, portava un espectacular vestit verd celedó brodat amb flors daurades, estigueren esperant-lo tot el vespre, amb un nodrit grup de convidats, cada colp més i més nerviosos. Però no va veure aquell emperador, i no sols això, sinó que a més a més va quedar en evidència al davant de tots els seus amics, i, al capdavant, al davant de l'ample món, que Josep II havia passat vora les seues terres sense atansar-se a saludar-lo. Una humiliació més, als seus anys... Recordava la cara de circumstància de tots els presents, com el bon humor, els riures i les facècies varen donar pas als comentaris i als xiuxiueigs, fins a arribar al silenci més incòmode, a les mirades més expressives. Ell que havia ordenat netejar de pedres el camí des de Versoix fins a Ferney per fer l'arribada més còmoda a l'emperador! També es va fer públic que quan el criat va alertar l'emperador que en aquell moment travessaven les terres del patriarca, aquest va contestar: «Fujeteja, cotxer!». I no sols això, sinó que dies després també es va saber que l'emperador havia visitat l'anatomista Albrecht von Haller, enemic seu. Per què el maltractaven d'aquella forma? No havia bregat més ell per la gent d'aquell país, pel futur, per l'avenir, sí, per l'avenir, aquesta era la paraula, d'aquella colònia naixent, que aquell savi petulant?

La carretera s'enfilava entre muntanyes immenses i silencioses. Un camí solitari, llarguíssim, obert als pensaments que assetgen l'esperit humà. La primera parada la

feren a Bourg-en-Bresse: la carrossa va entrar a poc a poc al poble, en cerca del lloc de posta. Aquell bell vehicle de seguida va causar expectació. Havia donat l'ordre a Jean-François (el seu cotxer, dotze anys al seu servei) de mantindre l'incògnit. Seria el millor, per tal de no generar expectatives, per tal de fer més còmodament aquell viatge i arribar a París sense causar cap tipus de rebombori. Al capdavant, ningú no havia donat el vistiplau a la seua tornada. Però què podien fer-li? Empresonar-lo? Tancar-lo a la Bastilla? Ja hi va passar un any llarguíssim entre aquells murs, quan tenia vint anys! «En aquell espadardor castell, palau de la venjança, / Que empresona sovint el crim i la innocència...», havia escrit a *L'Henriada*. Li depararia el destí aquella enorme ironia? Tornar a París per raure els seus ossos entre els murs de la presó?

De sobte, la gent del poble va començar a colpejar la carrossa.

—Visca Voltaire!

L'havien reconegut! Com era possible?

—Visca el defensor dels Calas!

Sí, sí, l'havien reconegut! Va descórrer la cortina de la finestra: aquell dia vestia un batí de frisa color blau pis-sarra i una llarga perruca de llana negra de tres nusos, de bucles flotants, rematada pel seu bonet de color vermell; per sobre dels muscles, deixada caure, una sumptuosa pellissa rogenca que li havia regalat Caterina II.

—El poble us vol —li va dir Wagnière somrient—. Un rei no hauria rebut millor acollida!

Se li enaiguaren els ulls. Com havien sabut qui era? Com l'havien reconegut? Volia viatjar d'incògnit i a la

primera parada tot aquell xivarri! Va abaixar la finestra i va saludar: la gent s'arremolinava eufòrica al voltant del vehicle, tots volien donar-li la mà, tots volien tocar-lo, la carrossa quasi no podia avançar, els cavalls s'inquieta-ven i renillaven nerviosos. A poc a poc, tot el poble va acudir a veure'l, i el va aclamar al seu pas pel carrer principal de la vila. Wagnière somreia de descobrir el seu amo tan emocionat. La gent s'eixamava al voltant del vehicle, i en el moment de baixar, auxiliat per Wagnière i Jean-François, el poble es va moure cap a la porta de la carrossa, com una ona, una massa humana ondulatòria i multicolor: en l'estrep, es va fer cap enrere, es va veure obligat a retrocedir, com quan ens sorprèn un colp de mar inesperat. Wagnière i Jean-François es veien impotents de contindre la gentada, una impotència que es traslluïa en un somriure nerviós, de sorpresa i de gratitud. I així, flanquejat pel secretari i el cotxer, i estalonat per una multitud —una multitud increïble, d'on havia eixit tota aquella gent?—, saludant ací i allà, en una lenta ziga-zaga, va aconseguir arribar a la fonda, on de nou tothom el va voler saludar, el fondista i les fadrines, els clients i els passavolants, fins que va poder ocupar una habitació i descansar uns pocs minuts.

Quan va abandonar la fonda, va tindre la sensació que havia augmentat la gatzara, el bullici, el fervor popular. Una autèntica gernació s'agrumollava al voltant de la carrossa. Wagnière hi anava davant, obrint camí:

—Deixeu pas a Voltaire!

Cada vegada que escoltava aquell nom, la gent aplaudia, el victorejava. Fins i tot algú va gosar cridar:

—Visca la Poncella!

Va somriure: aquell poema indecorós sobre la vida de Joana d'Arc s'havia convertit en una de les seues obres més llegides i reeditades, tot i haver estat condemnada al foc. La gent la recitava de memòria, sobretot el cant segon, quan un anglès i un monjo intenten desvirgar la jove, plàcidament adormida. Ah, la seua estimada Joana! Quants problemes li havia causat!

Aleshores es va produir un moment encara més inesperat: el mestre de la posta, en veure que havien enganxat un mal cavall a la carrossa, va ordenar canviar-lo de seguida, mentre indicava al cotxer, un cofoi Jean-François:

—Endavant! Rebenta els cavalls! Tant se me'n fot! Fueteja, cotxer! Dus el senyor Arouet de Voltaire! Dus Voltaire!

Tot el poble el va aclamar, tot el poble va aplaudir el gest generós de l'encarregat de la posta. Rebenta els cavalls, corre, vola, no dubtes més, triomfa, sedueix, venç! Fueteja!

Amb un crec del fuet, el carruatge es posà en marxa, solemnement, amb un soroll sord, com un tro llunyà entre muntanyes. La força del retorn era insalvable. Ara ho veia clar: havia estat una ordre de les forces indefugibles de la vida. I se li tornaren a enaiguar el ulls. Aquell «fueteja, cotxer» l'havia fet somriure. Fueteja, cotxer, fueteja... Fueteja! Tornava a París, als seus inicis, l'anell s'havia tancat i el final era el principi. Quina cosa més estranya, més inescrutable, és el pas del temps! Tornava a París, aquell cercle del temps havia de significar alguna cosa, calia confiar, deixar-se endur per les forces del destí. Va sentir de sobte una mena d'ingravidesa, com si tot

allò sòlid, consistent, es dissolguera sota els seus peus, enfonsant-se en un buit incommensurable. Fujeteja, Jean-François! Fujeteja! El carruatge, la bella carrossa pintada de blau marí i sembrada d'estrelles d'or, s'envolava pels aires, i el vell malalt dels Alps somreia, meravellat, com a cavall de Pegàs camí de la glòria.